

БЪЛГАРСКИ ФОЛКЛОР

кн. 1, 2014

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

БЪЛГАРСКИ ФОЛКЛОР

Списание за фолклористични, етнологички и антроположки изследвания
Издание на Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей при БАН
Основано през 1975 г.

Главен редактор
Станой Станоев

Редакционна колегия

Деян Айдачич (Сърбия), Божидар Алексиев, Йежи Бартмински (Поля), Ян Ботик (Словакия), Дона А. Бюканън (САЩ), Валентина Ганева-Райчева, Жан-Франсоа Госляу (Франция), Джузепе Дел'Агата (Италия), Ангелина Илиева, Катя Михайлова, Инес Кьолер-Цюлх (Германия), Наталия Рашкова, Ива Станоева, Татяна Цивян (Русия)

Редактор
Регина Митева

BULGARIAN FOLKLORE

Journal of Folkloristics, Ethnology and Anthropology
Published by the Institute of Ethnology and Folklore Studies with Ethnographic Museum
at the Bulgarian Academy of Sciences
Published since 1975

Editor in Chief
Stanoy Stanoev

Editorial Board

Dejan Ajdačić (Serbia), Bozhidar Alexiev, Jerzy Bartmiński (Poland), Ján Botík (Slovakia), Donna A. Buchanan (USA), Valentina Ganeva-Raycheva, Jean-François Gosslaux (France), Giuseppe Dell'Agata (Italy), Angelina Ilieva, Innes Köller-Zühlh (Germany), Katya Mihaylova, Nataliya Rashkova, Iva Stanoeva, Tatjana Civjan (Russia)

Editor
Regina Miteva

This journal is indexed by Anthropological Index Online: <http://aio.anthropology.org.uk>

НАЦИОНАЛЕН

ФОНД
КУЛТУРА

Списанието се издава с финансовата подкрепа
на Национален фонд „Култура“

© Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей
2014

Формат 167×237 mm

Печ. коли 6,25

Графичен дизайнер *Елисавета Начева*

Печатница на Академично издателство „Проф. Марин Дринов“
1113 София, ул. „Акад. Г. Бончев“ бл. 5

БЪЛГАРСКИ ФОЛКЛОР

ISSN 0323-9861

Год. XL, 2014, кн. 1, София
Българска академия на науките
Институт за етнология и фолклористика
с Етнографски музей

Стекла Ненова – Към условните собствени имена на читалищата в България	3
Трифон Войводов – Drakan: Order of the Flame – между видео-играта и вълшебната приказка	21
Свобода Стоева – Категория „непридружен непълнолетен бежанец“	39
Раса Паукщите – Шакнене – Вяра, ритуал и религиозна хармония	56
<i>Юбилейно</i>	
Елка Бакалова – Лично за Мила Сантова	68
Подбрани публикации на проф. д. изк. Мила Сантова	75
<i>Преглед</i>	
Милена Любенова – Работен семинар „Локални политики за локално наследство“, Рударци, 13–14 януари 2014 г.	83
<i>Публикувано</i>	
Веселка Тончева – Български музикален фолклор в четири тома от поредицата „Сборник за народни умотворения и народопис“	86
Мария Шнитер – <i>Deniza Popova. Authentizität, Medialität und Identität. Wege der Definition und Transformation „autentischer bulgarischer Musiken“ (=Bulgarische Bibliothek, Neue Folge, Bd. 18). Verlag Otto Sagner, München, 2013 . . . . .</i>	92
<i>Summaries . . . . .</i>	98

Volume XL, 2014, N 1, Sofia
Bulgarian Academy of Sciences
Institute of Ethnology and Folklore Studies
with Ethnographic Museum

Stela Nenova – Towards Conditional Personal Names of Community Centers in Bulgaria	3
Trifon Voyvodov – Drakan: Order of the Flame – between the Video Game and the Fairy Tale	21
Svoboda Stoeva – Category “Unaccompanied Under-Age Refugee”	39
Rasa Paukštytė-Šaknienė – Harmony of Faith, Ritual and Religiosity in Lithuania	56
<i>Jubilee</i>	
Elka Bakalova – Personal for Mila Santova	68
Selected Publications of Prof. Mila Santova	75
<i>Events</i>	
Milena Lyubanova – Workshop “Local Policies for Local Heritage”, Rudartzi, 13–14 January 2014	83
<i>Book Review</i>	
Veselka Toncheva – Bulgarian Musical Folklore in Four Volumes from the Series “Book Collection for Folklore and Ethnography”	86
Maria Schnitter – <i>Deniza Popova</i> . Authentizität, Medialität und Identität. Wege der Definition und Transformation “autentischer bulgarischer Musiken” (=Bulgarische Bibliothek, Neue Folge, Bd. 18). Verlag Otto Sagner, München, 2013	92
<i>Summaries</i>	98

Вяра, ритуал и религиозна хармония

Раса Паукците-Шакнене

Резюме: Целта на статията е да се разгледа ролята на вярата, ритуала и религиозността въз основа на анализа на обряда кръщение и свързаните с него народни вярвания и обичаи; както и да се потърси отговор на въпросите защо литовците и днес кръщават своите деца в църква и защо раждането на дете не се съпровожда с граждански ритуал.

Ключови думи: вяра, ритуал, религиозност, кръщение, Литва

Думата „вяра“ е деликатно понятие. Съгласна съм с мнението на Джон Х. Арнолд, че този концепт трудно може да се определи и опише, поради което и трудно се анализира. Ползваме думата „вярвам“ за нещо, което не е съвсем ясно за нас, но когато става дума за вярата на други хора, нещата стават още по-сложни (Arnold 2005: 1). Друго значение има понятието „народни вярвания“. В страните от Западна Европа този термин често придобива пренебрежителен смисъл като описващ неелитарните сфери на културата, а усилията на етнологите да преоценят понятието остават безплодни. Народните вярвания все още се свързват с вярата в свръхестествени или свръхчовешки сили. Тази идея се намира в опозиция с понятието за разбиране (McGrath 2009: 203). Подобна трактовка на термина „народна вяра“ срещаме и в съветската литовска историография (Съветска Литва – 1940–1941 и 1944–1989 г.), където някои автори избягват да ползват дори думите „хора“ и „вяра“ заедно. В Съветския съюз се формира нерелигиозна система на социалистическите ритуали, която би трябвало да измести религиозната (Bell 1997: 225). Обаче и днес понятието „народна вяра“ не се сближава с фолклора (*folk lore* – *анг.* народно знание) като концепция за народната мъдрост.

В Литва през 1988–1990 г., по време на периода на Националното възрождане, църквите са върнати на вярващите. Появява се реална възможност за публично практикуване на вярата. В този процес влияние оказват също секуларизацията и новите форми на религиозност. Ако в периода между двете световни войни (1918–1940) в Литва са регистрирани 13 вида религиозни общности, то към 1995 г. те са 25 (като се отбелязва, че на практика броят им е по-голям). Не е изненадващо и присъствието на кришнаитите в Литва (Международно общество за Кришна-съзнание), на общността на вярата на балтите Romuva или на Свидетелите на Йехова (Vėlius 1996: 34–35). Според Милда Алишаускене към 1995 г. почти навсякъде, както във възстановените, така и в новосформирани религиозни общности, се установява постоянен брой вярващи, или можем да твърдим, че голямата вълна, която движеше хората да се връщат или събират отново в религиозни общности, утихна (Ališauskienė 2007).

Секуларизацията на религията в Литва намира израз в масовото признаване на Бог и в същото време в стремежа към спасението чрез краткосрочните задължения извън църквата, които се застъпват в „неконфесионалното християнство“ (Kalnius 2003: 186; Wuthnow 1996: 95–96). По мнението на етнологът Пятрас Калниус корените на този процес трябва да се търсят в Съветска Литва и дори по време на периода между двете световни войни, когато малката част от хората, които смятат себе си за вярващи (твърдят, че вярват в Бог), са склонни да се справят без църквата и духовенството или извършват малко на брой задължителни обреди като кръщение, венчаване, причастие (Kalnius 2003: 187). Според етнологът Дангуоле Свидинскайте отношението на хората към религията в Литва понякога може да бъде описано като формално изпълнение на религиозните практики. Тези отношения често са ограничени от стандартите на общността, консервирани, повече в зависимост от признаването на авторитета на Църквата и в минимална степен основаващи се на личен опит и разбираня (Svidinskaitė 2007: 155). Междувременно социологическите изследвания показват, че в началото на ХХІ в. религиозният ритуал, свързан с раждането на дете, е много важен за хората, които се мислят за религиозни (73%; изцяло без значение – 0,8%), както и за тези, които се мислят за отчасти религиозни (59,8%; изцяло без значение – 1,1%), дори за атеисти (18,9%; изцяло без значение до 16,2%) (Matakaitė 2004: 136).

Така, за разлика от традиционното общество, в съвременното общество ритуалът има различни отношения с религията. Ритуали съществуват в почти всички сфери на живота и без съмнение не всички са свързани с религията или светостта (срв. Wils 2007: 257). Според мнението на Жан Платво ритуалът е символичен акт, способен да предаде на другите реална или въображаема информация (Platvoet 2008: 204). Ритуалът действа чрез символи: културно натоварени елементи, идеи и действия (Davis-Floyd, Charman 2009: 604). В настоящата статия това разбиране за ритуала е възприето с оглед на литовските етнографски данни. Основната цел на изложението е посредством анализа на кръщението и свързаните с този ритуал народни вярвания и обичаи да изследва вярата, ритуалните и религиозните ценности, като отговори на въпросите: защо литовците до най-ново време кръщават децата си в църквата; защо, за разлика от сключването на брак или погребението, раждането на дете не се отбелязва с граждански ритуал. Отговаряйки на тези въпроси, ще анализирам два аспекта на кръщението, свързани с вярата в задгробния живот и със стремежа да се осигури социална защита по време на земния живот¹.

---

¹ Проучването е основано на етнографски теренни изследвания, по време на които са интервюирани респонденти с различен етнически произход, живеещи в Литва (2002–2009), литовци, живеещи в Латвия (1999–2000), в Полша (2005) и в Беларус (2011–2012).

Кратка история на кръщението: между езическите връвания и гражданските ритуали

Литва е една от последните в Европа, които приемат християнството. През 1387 г. по-голямата част от Великото литовско княжество става християнска, през 1411 г. е покръстена и западната част на княжеството – Жемайтия. В съседните Латвия и Прусия², населени от балти, този процес протича няколко века по-късно. Най-старите оцелели писмени източници не са запазили подробни описания на народните обичаи за кръщението, но дават достатъчна представа за отношението на хората към християнското кръщение. Мирният договор на Пруския орден с прусаците от Памяде, Варме и Нотанга от 1249 г. показва какви радикални мерки са вземани за покръстването на балтийските земи. Договорът гласи, че:

„...Те също обещаха, че след осем дни родено бебе, ако може да се чака без страх от опасност да умре, да бъде донесено до църквата да се кръсти от свещеника. Ако има опасност да умре, те ще се стараят да го кръстят възможно най-скоро с помощта на християнина, който има желание да кръсти бебето... също така, тъй като много от тях – децата и възрастните – са все още некръстени, те твърдо и ясно са обещали след един месец да кръстят всички некръстени според обичая на Църквата. В допълнение, те решиха да конфискуват имотите на родителите, които, презирайки християнството, не искат да покръстват децата си, и имотите на тези възрастни хора, които въпреки напомнянията упорито отказват да бъдат кръстени, и те ще бъдат карани голи, облечени само в ризите им извън християнските земи, злите им слова да не увредят добрите обичаи на другите...“ (Vèlius 1996: 241–242).

Документирани са опити да се избегне принудителното кръщение. Например описани в хрониката на Хенри Латвиец събития в края на XII–XIII в. показват, че ливите просто са измивали с вода насилственото кръщение. По-късни източници разкриват желанието на родителите да кръщават децата си отново. Според указа на епископа на Семба Михаил Юнг (1426 г.) децата, покръстени от християнските духовници, не могат да бъдат кръщавани отново в река или на друго място, както не може да бъде променено името на детето, дадено по време на кръщението. За нарушителите на указа се предвижда глоба или телесно наказание (Vèlius 1996: 483). За повторно кръщаване на децата свидетелстват и много по-късни източници.

---

² В една част на Прусия живеели литовци. Регионът се наричал Мала или Пруска Литва. От XVI в. на тази територия доминирала евангелистката лютеранска вяра, на останалата територия на Литва – католицизмът. През 1923–1939 г. и след 1945 г. част от тази територия е включена в Литва, останалата част от Мала Литва след 1945 г. е присъединена към Русия и е известна като Калининградска област. През 1940–1941 и 1945–1990 г. Литва е окупирана от Съветския съюз и се нарича Литовска съветска социалистическа република.

На територията на Латвия също има фиксирани подобни случаи. Съображенията за повторно кръщаване обяснява Адам Олеариус (1647 г.), който твърди, че „...децата, ако шест седмици след кръщението си са неспокойни и раздразнителни, тайно са прекръствани отново с други имена, поради вярването, че детето е раздразнено и не може да се успокои, защото е получило лошо или неудобно име“ (Vėlius 2003: 679). Етнографският материал показва, че в източната част на Литва идеята на повторното кръщаване е жива и до днес. Така, жена, родена през 1931 г., вярва, че ако бебето е болно, то трябва в средата на Великия пост да бъде кръстено в друга църква, като му се даде и ново име (Marcinkevičienė 2008: 125).

Трябва да отбележим, че писмени източници от XVI в. свидетелстват, че през този период в някои райони необходимостта от кръщението е била разбрана. В писмо от 1551 г. се посочва, че хората, незнаейки дори елементарни неща от християнската религия (според автора – жители на Рагайняй, които били толкова добре осведомени за истинската християнска религия, колкото и бебето в пелени), настоявали да бъдат кръстени поради страха им от изпитване на техните религиозни знания и дори водели децата до съседна литовска парафия да ги кръсти „някой селянин или баба“ (Vėlius 2001: 194). Междувременно проучвания на ситуацията в края на XIX – първата половина на XX в. показват, че църковното кръщение и свързаните с него обичаи се възприемали като утвърждаване на бебето в религиозната и селската общност (Paukštytė 1999: 67–125; Račiūnaitė 2002: 51–54).

Преди съветската окупация раждането на човека, бракът и смъртта в по-голямата част от Литва³ са утвърждавани в църквата. След 1945 г. църковната метрикация става невалидна. Кръщението, извършено в Църквата, е регламентирано, но извън Църквата в различни области съществуват народни обичаи за кръщаване и народни нагласи към кръщението. Кръщението е обвързано с християнския канон, обаче през вековете се формират народни обичаи и вярвания, специфични за различните територии и историческото време, като критерии за подбор на кръстници, време на кръщението, подготовка за кръщението и традиционната гозба, традиции на общуването между кръстници и кръщелници. Всичко това създава комплекс от обичаи, свързани с кръщението.

В средата на XX в. се прави нов опит да се промени този ред – литовските деца да бъдат „прекръстени“ отново. Въвеждайки гражданската церемония на именуването, воюваща с религиозните традиции („с цел да се затворят завинаги вратите на църквата“), съветската власт се опитва да създаде нова церемония без религиозно съдържание. Поради това в съвет-

---

³ Гражданската метрикация се въвежда само в Клайпедския край през 1876 г., в другите части на Литва – през 1940 г. По времето на нацистката окупация (1941–1945) гражданската метрикация е отменена и отново е въведена през втората съветска окупация.

ския период обществените обичаи, свързани с кръщението, претърпяват значителни промени, макар че новата власт се старае да запази основните елементи на този комплекс.

Първото именуване в Литва е организирано през 1962 г. Скоро след това е подготвено и издадено като методическо помагало описание на именуването. През 1968 г. са формулирани основни положения на този ритуал: ред на протичане, участници, използване на символи и атрибути. При създаването на новия ритуал е използван традиционният модел на кръщението. Правени са опити в ритуала на именуването да се включат и моменти не само от обичая на кръщението, но и от сватбата. Сред тях са предложения ритуалните функции на бабата (акушерка) да се отнесат към бабата на бебето, да се създават препятствия пред кръстниците, да се организира „заграбването“ на трапезата от фалшиви кръстници и т.н. За формирането на идентичност на светски гражданин са използвани и национални символи. По време на тържеството около богато украсената врата на залата детето и кръстниците са посрещани от момичета, облечени в традиционни дрехи (Paukštytė-Šaknienė 2007: 115–129). Според Габор Барна утвърждаването на светски движения и ритуали използва знаци и символи на религиозния символизъм (Barna 2001: 9–21). Според Дейвид Кертцнер зад близките връзки на ритуала и „традицията“ е скрит стремежът те да бъдат променени и използвани с идеологически цели (Kertzner 2005: 189–201). В Литва това не се случва. През цялото време на светския период много родители кръщават децата си в църквата, независимо от светския ритуал на именуване. Въпреки че част от хората са доволни от церемонията на именуването, след 1990 г. ритуалът изчезва.

Дори семейства на атеисти днес избират църковната церемония. Именуването в Литва не е подмяна или модификация на кръщенето, въпреки че в някои европейски страни (Франция, Холандия, Германия и др.) то успешно съществува и сега (вж. Lukken 2001: 551–580).

Кръщението като сакрална защита

След приемането на християнството мотивацията за кръщението е неразделна от вярата в задгробния живот. От писмо от 1583 г. разбираме, че в източната част на Литва телата на бебетата, починали без кръщение, се качвали на липа, която наричали *посветена*, вярвайки, че некръстени бебета не могат да бъдат погребани в земята, която е свещена. Това било мотивация бебето да се кръсти възможно най-скоро (Vėlius 2001: 609).

През втората половина на XIX – началото на XX в. по цялата територия на Литва некръстените бебета са погребвани извън гробищата. Когато няма възможност детето да бъде кръстено от свещеник, тайнството извършва бабата. Съхранен е един забележителен случай. Дете, кръстено от прочутата баба Е. Палубинскене от село Лембо (Западна Литва), умира и е отнесено на гробището на селото Парагауджо. Местните селяни не

искат да погребат тялото на детето в гробището, но се намесва свещеникът на Квердана. Той потвърждава, че бабата знаела как да кръсти бебето (Čilvinaitė 1940: 292). Смята се, че некръстеното бебе е белязано от първородния грях и без кръщението то не може да влезе в чистилището или да очаква да попадне в рая (до XIV в. се вярва, че некръстеното бебе ще отиде в ада) (Arnold 2005: 135). Сходно е вярването в Жемайтия в края на XIX – начало на XX в.:

„Мъртвите души на децата на католиците, както и на децата на добрите езичници и на еретиците идват в тъмнината. В тъмнината няма физическа болка, но в тъмнината лицето на Бога не се вижда и животът на душите става много скучен. Животът на душата на детето на католически родители е още по-труден, тъй като тези души имат ярки звездички на челата (където били миропомазани по време на кръщението). Децата на езичниците и еретиците нямат такива звездички, обаче много им се иска да се доближат до светлината и да са по-близо до звездичките, затова ловят децата на католиците. И тези в тъмнината никъде не могат да се скрият, навсякъде те ги намират, ловят ги, и безкрайни векове душите на децата на католиците не могат да се успокоят“ (Mickevičius 1935: 98).

Периодът преди кръщението се разглежда като изпълнен с опасност за бебето. През 1866 г. Едуардас Гизявинос сочи, че в околностите на Клайпеда и Прекуле (Западна Литва) църковното кръщение е важно. Водата, в която къпят новороденото, се пази и е изливана едва след кръщението. Некръстеното бебе има специална защита – близо до люлката поставят псалтир („като защита срещу злите духове“) и огниво („средство за устойчивост срещу всяка глезотия“). Преди кръщението бебешките пелени не са сушени на открито. Забранено е също да се заемат неща от дома на родилката. Според автора:

„До самото кръщение близо до люлката на бебето през нощта свети фенер или лампа – Лауме и нейната прислужница Апмайне да не могат да изнесат новороденото бебе от люлката му и да не сложат на мястото му детето на Лауме, което може да се познае по необичайно голямата глава. Замяната не е възможна след кръщението, заради това родителите се опитват да кръстят бебето възможно най-скоро. Да бързат ги кара и друго обстоятелство: ако бебето умре некръстено, неговият неспокоен дух ще блуждае по земята, във въздуха, обаче няма да стигне до небето, което за него, напълно невинно, дълго ще остава затворено“ (Gizevičius 1970: 143).

Подобни вярвания, съществуващи и през втората половина на XX в., са записани в периода 1993–2008 г. от авторката на статията по време на етнографски теренни проучвания. Жена, родена през 1930 г. в Клайпеда, преместила се след сватбата си във Ванагай, твърди, че преди кръщението на децата си винаги държала запалена светлина. Тя има пет деца (първото е родено през 1950 г.) и през първия и втория месец от техния живот, пре-

ди кръщението, нощно време не загасяла светлината. Същото е правила и майка ѝ, родена през 1904 г. (ИЕС, д. 1715, л. 29–30). От респондентка, родена през 1919 г. в околностите на Гаурес, е записано, че на гърдите на некръстеното дете се слагат страници от молитвеник. Мотивът за подмяна на бебето вече не се помни, но същите мерки са взимани, за да не бъде урочасано бебето (ИЕС, д. 1671, л. 5).

Въпреки че в наше време се записват все по-малко вярвания, и днес в цяла Литва родителите се опасяват, че бебето може да умре без кръщение. На някои места се смята, че бебето след кръщението става по-спокойно, спи и расте по-добре. Според родена през 1960 г. в село Маценис (Аникщайски район) респондентка „никой не знае какво може да се случи, трябва да се побърза да не умре бебето некръстено“ (ИЕС, д. 2225, л. 7). Жена от Молетай, родена през 1964 г., твърди, че ако бебето се разболе, трябва да бъде възможно най-скоро кръстено (ИЕС, д. 2224, л. 34). Жена, чиито деца са кръстени през 1987, 1988, 1994 г., е убедена, че след кръщението на децата родителите спят по-спокойно (ИЕС, д. 2338, л. 26). Респондентка от района на Шилуте разказва, че след раждането била много слаба и искала да кръсти детето си възможно най-скоро, защото мислела, че самата тя може да умре. След кръщението на детето здравословното ѝ състояние се подобрява (ИЕС д. 2338, л. 42). Друга жена, родена през 1969 г. в района на Кретинга, разказва, че дъщеря ѝ преди кръщението била много неспокойна, но след кръщението се променила (ИЕС, д. 2339, л. 44–47). Респондентка от Велена припомня случай, когато след кръщението почти умиращото дете на сестра ѝ започнало да се оправя (ИЕС, д. 2338, л. 17). Жената смята, че по този начин „детето самò настоява за кръщение“ (ИЕС, д. 2339, л. 44–47).

Според наблюденията на много майки, докато детето не бъде кръстено, има „нещо неоправено“, след кръщението детето става по-спокойно, защото „кръстеното бебе е под закрилата на Бога, а никой не знае кога едно дете може да се нуждае от помощта му“. Респондентка от Смалининкай (Юрбаркас), в отговор на въпрос за разликата в състоянието преди и след кръщението, заяви, че тя усеща „някаква“ разлика, защото „преди кръщението родителите се измъчват от чувството за неизпълнен дълг“ (ИЕС, д. 2338, л. 2). Според жена, живееща в района на Расейняй, „думите на бабите за опасното време за детето преди кръщението ‘идвали през сърцето’“ (ИЕС, д. 2338, л. 194).

Анализът на различни аспекти на народните представи за кръщението позволява да се направи изводът, че в продължение на векове съществуват вярвания, които са свързани по своеобразен начин с християнската идеология. Тези вярвания придобиват изключителна важност в критични моменти на човешкия живот. Подобни чувства и усещания не е могла да предизвика гражданската церемония.

Кръщението като социална защита

Кръщението осигурява социална защита на детето. В края на XIX – началото на XX в. във всички християнски конфесии изборът на кръстници е имал особено значение, защото кръщението не е свързано само с правно и/или духовно утвърждаване на нов гражданин или член на конфесията, но и с осигуряване на защитата на обществото. В института на кръстниците в много европейски страни може да се открият функциите на грижата и защитата (Грацианская, Кожановский 1997: 513). Чрез церемонията на кръщението семейството на новороденото и кръстниците се обвързват с родствени връзки (Tainonen 1990: 29–38). В допълнение към действителни и приемни майчинство и бащинство римокатолиците признават и подобни социални връзки, придобивани по време на тайнството на кръщението. Кръстниците не могат да създават семейства с кръщелниците; ако се наложи, кръстниците трябва да заместят бащата и майката на кръщелниците и да помогнат за възпитанието на детето (Paukštytė-Šaknienė 2003: 209):

„Кумовете, родителите на детето и кръщелниците са свързани в истинска родствена връзка, много по-дълбока и по-важна от обикновеното роднинство. Ако някой от кумовете би желал да се ожени или да се омъжи за бащата или майката на своя кръщелник, и обратно, би трябвало да получи разрешение от епископа. Кръстниците се избират с голямо внимание: да са дружелюбни, да са добри, трезвени и достойни хора, да имат добри гласове (да са певци), добро сърце, да могат при необходимост да заместят истинските родители на детето. Кръстниците имали не само задължение към кръщелниците, но също така и един към друг – да общуват помежду си“ (Mickevičius 1935: 94–96).

Участието на кръстника е задължително или поне желателно не само в ежедневието на кръщелниците, но и през най-важните моменти от живота им: на първото причастие, брака или смъртта им. Предполага се, че в случай на смърт на малък кръщелник, кръстницата ще приготви дрехите, а кръстникът – ковчега. Според респондентка от Шилуте кръстницата донася на погребението плетен от седефче венец, който, ако починалото дете е момиче, поставя на главичката му, а ако е момче, закача на ревера на самото или на ризата му (Paukštytė 1999: 123).

От източник, датиран от 1551 г., може да се предположи, че хората, без да познават добре каноните на християнската религия, настоявали да бъдат кръстници (Vėlius 2001: 194). По това време се осъзнава голямата чест да бъдеш кръстник. Лютеранската Мала Литва се отличава с голям брой поканени да станат кръстници. Според изследването на Ангеле Вишняускайте, в началото на XX в. по време на кръщенетата в семействата на рибарите от Куршска Неринга и селяните от околностите на Клайпеда и Шилуте понякога се събират до 10 двойки кумове (Vyšniauskaitė 1964: 470). Значително по-малко кръстници канели католиците. Например А. Урбене пише, че ако в семейството приемат изоставено дете, новите родители канят не

само един, а повече кръстници. Известен е случай, когато са поканени 12 двойки кумове с цел детето да има повече роднини (ИЕС, д. 640, л. 59). Броят на кръстниците показва изключителната грижа за детето. Например мащабът на кръщението на сина на владетелите на Ретава, Ирений Клеопа Огински и неговата съпруга Олга, през лятото на 1853 г. надхвърля дори лютеранските кръщенета. Кръщението, извършено в Кьонигсберг, пет години по-късно е скрепено в Ретава от епископа Мотей Валанчюс, като в церемонията вземат участие две хиляди двойки кръстници (Prašmantaitė 2010: 219–225).

В традиционната култура добрият съсед често се цени повече от роднина. Според Вернер Розенер съседството се счита за ключов фактор в развитието на селските общности. Във всички европейски страни съседството е основен елемент в общуването на селяните (Rösener 2000: 179). Затова в края на XIX – първата половина на XX в. като кръстници са канени и роднини, и съседи, без да се отдава предпочитание на едните или на другите (Paukštytė 1999: 84–91).

През втората половина на XX в. съществуват две основни причини за избор на кръстници: родство и приятелство. Съседите вече не се споменават. През последните години за кръстници често се канят роднини, за да се засили вроденото родство с духовното, да се създаде „двойно родство“⁴, което понякога се подкрепя от кръстосаните задължения (например сестри стават кръстници на своите племенници). Характерно е обяснението на респондентка, родена през 1969 г. в Желва: „Между близки роднини (братя, сестри) има особена връзка и ако има нужда, те наистина ще се погрижат за кръщелниците си“ (ИЕС, д. 2261, л. 17–18.). Кръвната връзка се превръща в гарант при избора на кръстниците. Някои от респондентите смятат, че колкото и да са добри отношенията им с приятелите, каквото и доверие да има между тях, някакъв конфликт може да доведе до разпад на тази духовна връзка. Затова възниква необходимостта от укрепване на семейните връзки с помощта на духовно родство, като по този начин се компенсират разпадащите се връзки в локалната общност.

Теренните изследвания свидетелстват за голямото желание на родителите да създадат действителна връзка между кръщелници и кръстници. Голяма част от респондентките охотно изразяват своето мнение и опит по време на интервюто. Повдигат се важни за тях въпроси: кръщелниците имат нужда от любов, грижа и постоянно общуване – това води до взаимна симпатия и взаимно разбиране. Често кръстницата споделя, че се чувства като втора майка, нейният кръщелник я поздравява за Деня на майката или

---

⁴ Този термин употребява и респондентка от района на Пасвалис, родена през 1970 г. Тя твърди, че „двойното родство“ има предимство – като кръстници се избират брат или сестра, за да се гарантира връзка, която ще трае през целия живот (ИЕС, д. 2250, л. 39).

рождения ѝ ден. Кръстниците са първите след родителите, към които при нужда се обръща за помощ кръщелникът.

Кръстникът посещава кръщелника си в следните седем ситуации: рожден ден, имен ден, календарни празници, първо причастие, завършване на училище, сватба и посещение без повод. Изследванията показват, че кръстниците непрекъснато се грижат (или планират да се грижат) за кръщелниците си до тяхната физическа и социална зрелост, като духовната връзка се съхранява през целия живот.

Институтът на кръстниците („наречени родители“) предизвиква специално внимание през съветско време⁵. Официално празникът се казва *именуване*, но хората често го наричат *кръщение*. Защото често след (а понякога и преди) именуването хората отиват направо в църквата и иницираните от съветските власти „наречени родители“ обикновено стават кръстници. Опитът да се създаде алтернатива на кръщението не успява. „Наречените родители“ не могат да изпълнят идеята за духовно родство. Наложена новата форма на гражданска церемония не може да се обвърже със старата традиция. След възстановяването на Литва през 1990 г. вече не се организират граждански кръщения. В църквата се кръщават дори деца на невярващи родители. Това дава основания да се направи изводът, че родителите се нуждаят не само от празника, но и от социалната защита на детето, която може да даде институцията на кръстниците.

Изводи

Анализът на литовските обичаи и вярвания, свързани с кръщението, не позволява да се сложи знак за равенство или да се маркира взаимозависимостта между понятията „вяра“ и „религиозност“, „религиозност“ и „ритуал“. Търсейки отговор на въпросите защо днес дори нерелигиозни семейства кръщават децата си в църква и защо, за разлика от западните страни, изчезва гражданският ритуал, който отбелязва раждането на детето, може да се направи изводът, че бързата секуларизация в Литва не успява да измести народните вярвания, предавани от поколение на поколение и реактуализирани в критични моменти. Ритуалът кръщение е средство за осигуряване на сакрална и социална защита на детето. Насилственото въвеждане на гражданска церемония в Литва не успява да предложи съдържание на празника, осмислящ раждането на човека. Гражданското именуване не може да балансира значенията на „вяра“ и „ритуал“ и поради това не успява да се наложи трайно.

Превод от литовски: *Татяна Тимченко*

⁵ Гражданските кръщения в Литва се организират от 1962 до 1990 г.

Литература

- Грацианская, Наталья Н., Александр Н. Кожановский (ред.) 1997: Рождение ребенка в обычаях и обрядах. Страны зарубежной Европы. Москва: Наука [Gratsianskaia, Natalia N., Aleksandr N. Kozhanovskiy (red.) 1997: Rozhdenie rebyonka v obychayah i obryadah. Strany zarubezhnoy Evropy. Moskva: Nauka].
- Ališauskienė, Milda 2007: Religija Lietuvoje: sociologinė perspektyva. – http://www.tm.lt/rel_static/rel_zinynas/knyga_sociologinis.html.
- Arnold, John H. 2005: Belief and Unbelief in Medieval Europe. London: Hodder Arnold.
- Barna, Gábor 2001: Politics and Folk Religion: Concepts and Problems. – Acta Ethnographica Hungarica, Vol. 46 (1–2), 9–21.
- Bell, Catherine 1997: Ritual. Perspectives and Dimensions. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Čilvinaitė, Marijona 1940: Gimdyvės ir jų higiena. – Gimtasai kraštas, No 3–4, 291–297.
- Davis-Floyd, Robbie, Rachel R. Clapman 2009: Ritual. – In: Liz Locke, Theresa A. Vaughan, Pauline Greenhill (eds.). Encyclopedia of Women's Folklore and Folklife. Vol. 2. Westport Connecticut, London: Greenwood Press, 603–611.
- Gizevijus, Eduardas 1970: Kai kurie dar prieš keletą dešimtmečių buvę lietuvininkų gimtųjų ir krikštynų papročiai. – In: Vacys Milius (ed.). Lietuvininkai. Vilnius: Vaga, 141–147.
- Kalnius, Petras 2003: Liturginių metų laikų paisymas rengiantis vedyboms kaip konfesinės tapatybės išraiška. – Lietuvių Katalikų Mokslų Akademijos suvažiavimo darbai, Vol. 18, 177–195.
- Kerzner, David I. 1988: Ritual, Politics, Power. New Haven: Yale University Press.
- Lukken, Gerald 2001: Infant Baptism in the Netherlands and Flanders. A Christian Ritual in the Dynamic of the Anthropological/Theological and Cultural Context. – In: Paul Post et al. (eds.). Christian Feast and Festival: The Dynamics of Western Liturgy and Culture. Leuven–Paris–Sterling. Virginia: Peeters, 551–580.
- Marcinkevičienė, Nijolė 2008: Levūnų kaimo papročiai. Vilnius: Lietuvių liaudies kultūros centras.
- Matakaitė, Sonata 2004: Individualaus religingumo bruožai šiuolaikinėje Lietuvos visuomenėje. – Istorija. Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai, No LIX–LX, 131–137.
- McGrath, Jacqueline L. 2009: Folk Belief. – In: Liz Locke, Theresa A. Vaughan, Pauline Greenhill (eds.). Encyclopedia of Women's Folklore and Folklife. Vol. 1. Westport Connecticut, London: Greenwood Press, 203–207.
- Mickevičius, Juozas 1935: Žemaičių krikštytos. – Tautosakos darbai, No 1, 86–111.
- Paukštytė-Šaknienė, Rasa 2003: Ar krikštatėviai lietuvių visuomenėje tampa antrais tėvais. – Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai. Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraščio priedas, Vol. 18, 209–219.
- Paukštytė-Šaknienė, Rasa 2007: Ritual, Power and Historical perspectives: Baptism and Name-giving in Lithuania and Latvia. – Journal of Ethnology and Folkloristics, Vol. 1, 115–129.
- Paukštytė, Rasa 1999: Gimtuvės ir krikštytos Lietuvos kaimo gyvenime XIX a. pabaigoje – XX a. pirmojoje pusėje. Vilnius: Diemedžio leidykla.
- Platvoet, Jan G. 2008: Ritual: Religious and Secular. – In: Jens Kreinath, Jan Snoek, Michael Stausberg (eds.). Theorizing Rituals. Classical Topic, Theoretical Approaches, Analytical Concepts. Leiden, Boston: Brill, 161–205.
- Prašmantaitė, Aldona 2010: Kunigaikščio Bogdano Oginskio (1848–1909 m.) krikšto ir krikštynų intriga: Faktai ir interpretacijos. – In: Ramunė Stukienė-Šmigelskytė (sud.). Kunigaikščiai Oginskiai Lietuvos istorijoje. Kultūrinės veiklos pėdsakais. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 213–236.

Račiūnaitė, Rasa 2002: Moteris tradicinėje lietuvių kultūroje. Gyvenimo ciklo papročiai (XIX a. pabaiga – XX a. vidurys). Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

Religinės bendruomenės Lietuvoje 1996: Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos vyriausybės.

Röser, Werner 2000: Valstiečiai Europos istorijoje. Vilnius: Baltos lankos.

Svidinskaitė, Danguolė 2007: Tikėjimo kasdienybės trikdymai: religija, asmuo ir moralės konstravimas. – Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos, Vol. 6 (15), 155–185.

Tainonen, Markku 1990: The Social Network and Choise of Godparents of Family Moving from the Country to a Town. An Example from Mid-19th Century Finland. – Ethnologia Fennica, Vol. 18, 29–38.

Vėlius, Norbertas (ed.) 1996: Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai. Vol. 1. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Vėlius, Norbertas (ed.) 2001: Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai. Vol. 2. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Vėlius, Norbertas (ed.) 2003: Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai. Vol. 3. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Vyšniauskaitė, Angelė 1964: Šeimos buitis ir papročiai. – In: Angelė Vyšniauskaitė (ed.). Lietuvių etnografijos bruožai. Vilnius: Valstybinės politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 448–526.

Wils, Jean-Pierre 2007: From Ritual to Hermeneutics. An Exploration with Ethical Intent. – In: Hans Schilderman (ed.). Discourse in Ritual Studies. Leiden, Boston: Brill, 257–275.

Wuthnow, Robert 1996: Šventenybės atgavimas: religija šiuolaikinėje visuomenėje. Vilnius: Aidai.

Исползвани съкращения

ПЕС – Архив на Департамент по етнология към Литовски институт по история, Вилнюс, Литва.

Rasa Paukštytė-Šaknienė
Lithuanian Institute of History
Kražių str. 5. LT-01108
Vilnius, LITHUANIA
rasa.sakniene@gmail.com